

ลักษณะกระบวนแห่พระกริ่งพระพุทธรูป ในลิลิต

ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาในบทนี้ออกเป็นหัวข้อดังนี้

- 4.1 ลักษณะกระบวนแห่พระกริ่งในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 - 3)
- 4.2 ลักษณะกระบวนแห่พระกริ่งพระพุทธรูปในวรรณคดีเรื่องลิลิตกระบวนแห่พระกริ่งพระพุทธรูป
 - 4.2.1 วิวกระบวนแห่พระกริ่งพระพุทธรูปใหญ่ทางสถลมารค
 - 4.2.2 วิวกระบวนแห่พระกริ่งพระพุทธรูปน้อยทางสถลมารค
 - 4.2.3 วิวกระบวนแห่พระกริ่งพระพุทธรูปทางชลมารค

4.1 ลักษณะกระบวนแห่พระกริ่งในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
(รัชกาลที่ 1-3)

ประเพณีการทอดกริ่งในประเทศไทยนั้น มักทำกันเป็นงานใหญ่โต จนถึงกับกลายเป็นพระราชพิธีสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญเป็นการประจำมิได้ขาด ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) นั้น ถือเป็นช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูประเพณี และวัฒนธรรมครั้งกรุงเก่าให้สมบูรณ์ดังกาลก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คู่อื่นจะได้รับการฟื้นฟูและปรับปรุงมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวไทยยังคงทำสงครามกับพม่าอยู่ตลอดเวลา การฟื้นฟูประเพณีและพิธีทางศาสนาถือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะศาสนาเป็นเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวใจให้ชนในชาติมีความรัก ความสามัคคีกลมเกลียวกัน ด้วยเหตุนี้วัดจึงกลายเป็นศูนย์รวมของผู้คนที่มาประกอบ การบุญ

การกศลในยามว่างศึก การกรฐนซึ่งเป็ประเพ็และเป็พระราชพิธิแต่เดิม จึงได้รับการ
 ฟื้นฟูขึ้นใหม่ด้วยแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จะเห็นได้จากการที่มีทั้งกรฐนหลวง และกรฐน
 ราษฎร์ทุกปีมีโคชาด สำหรับพระมหากษัตริย์เองถึงกับต้องมีหมายกำหนดการเสด็จพระราช
 ทานกรฐนแทบทุกวัน เพราะต้องเสด็จไปพระราชทานหลายวัด ทั้งที่อยู่ในและนอกพระนคร

กระบวนแห่พระกรฐนในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) นั้น ตาม
 ปกติมักจะจัดเป็นลักษณะของกระบวนพยุหยาตราทราญ แต่ในบางปีจะมีการจัดกระบวน
 พยุหยาตราแห่พระกรฐนอย่างเต็มตำรา สำหรับบางวัดเส็ครั้งหนึ่ง กระบวนแห่พระกรฐนที่
 จัดในสมัย (รัชกาลที่ 1-3) นี้ ส่วนใหญ่มักจัดเป็นกระบวนแห่พระกรฐนทางน้ำ เพราะการ
 แห่พระกรฐนทางบกแต่ก่อนจะมีเพียง 3 วัดเท่านั้น คือ วัดมหาธาตุเป็นวัดที่ 1 วัด
 พระเชตุพนเป็นวัดที่ 2 และวัดราชบูรณะเป็นวัดที่ 3 นอกนั้นจะจัดเป็นกระบวนพระกรฐน
 ทางน้ำทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นเราใช้การคมนาคมด้วยคลองเป็นส่วนใหญ่ ในบางปี
 เนื่องจากต้องเสด็จไปทอดพระกรฐนหลายแห่ง จึงมักจะไม่ได้เสด็จเข้าไปในวัด เพียงแต่
 นิมนต์พระสงฆ์มานั่งรับกรฐนที่ทาน้ำหน้าวัดแล้วให้ออกเรือต่อไป

สำหรับกระบวนแห่พระกรฐนที่จัดเป็นกระบวนพยุหยาตราทราญนั้น มีลักษณะของริ้ว
 กระบวน ดังปรากฏอยู่ในจดหมายอย่างธรรมเนียมการพระราชพิธิในรัชกาลที่ 1 ว่าด้วย
 การเสด็จพระราชทานพระกรฐนทางสถลมารค (กระบวนราบ) ในปี พ.ศ. 2326 ว่า

... ฝ่ายทหารพลเรือนเกณฑ์แห่พระกรฐนไปพระราชทานวัดโพธิ์ 1 วัด
 สระเกศที่ 2 (เมื่อ) ณ วันเสาร์ เดือน 11 แรม 8 ค่ำ ปีเถาะ

เบญจศก (พ.ศ. 2326)

(กระบวนแห่ไตรพระกรฐน)¹ เป็นคน(ฝ่าย) ทหารปีกลองชนะ 15 คู่

¹แห่พระกรฐนแต่ก่อน กระบวนแห่ไตรไปหน้า แล้วกระบวนแห่เสด็จตามไป
 เฝ็งเล็กเมื่อรัชกาลที่ 4 นี้เอง.

รวม 30 คน แตรงอน 3 คู่ แตรวิลันดา 3 คู่ สังข์ขน 1 รวม 13 คน

เป็นอาบชุกตำรวจในชาย 25 ตำรวจในขวา 25 ตำรวจใหญ่ชาย 25
 ตำรวจใหญ่ขวา 25 รวม(ตำรวจ) 100 คน ถือแหลนอาสาชาย 20
 ขวา 20 เซนทองชาย 20 ขวา 20 (อาสา) เตโช 20 (อาสา)
 ทายน้ำ 20 รวมคนกรมอาสา 120 คน (ถือ) ชงสามชาย หมูสี
 ตำรวจอาสาหกเลา ทหารในรวม 80 คน พลเรือนคนเดินเท้า 100
 คน รวม(กระบวนแห่ผาไตรพระกรฐิน) 493 คน

(กระบวนแห่เสด็จ) ทหารเกณฑ์เจ้ากรม ปลัดกรม หัวหมื่นตัวสี¹ ตำรวจ
 เลว แห่เสด็จฯ ล่นเกล้ากระหม่อมไปพระราชทานกรฐินวัดโพธิ์ที่ 1 วัด
 สระเกศที่ 2 ทางสถลมารค ณ วันเสาร์ เดือน 11 แรม 8 ค่ำ ปี
 เถาะ เบญจศก เพลงฯ² เป็นการปกติ² เกณฑ์คนแห่ (คือ
 กระบวนหน้า พระยาเทพอรชุน 1 พระยาราชนิกุล 1 นำริ้ว 2 ตำรวจ
 ในชาย 30 ตำรวจในขวา 30 ตำรวจใหญ่ชาย 30 ตำรวจใหญ่ขวา 30
 ตำรวจนอกชาย 30 ตำรวจนอกขวา 30 สนมทหารชาย 20 สนมทหาร
 ขวา 20 รวมกระบวนหน้า 222 คน
 กระบวนหลัง (ทหารหลวงนรินทรเสนี) 1 ทหารในชาย 3 ทหารใน
 ขวา 30 (เจ้ากรม) ทหารบ้านใหม่ 1 (เจ้ากรมทหาร) โพธิ์เรียง 1
 พลพันชาย 5 พลพันขวา 5 ทนายเลือกชาย 20 ทนายเลือกขวา 20

¹หัวหมื่นตัวสี ตัวสีเป็นคนจำพวกหนึ่งในตำรวจ แต่โบราณมีคนที่ในฝ่ายอีก
 จำพวกหนึ่ง เรียกว่า แขนลาย

²ที่ว่าเป็นการปกติ เห็นจะหมายความว่ามิใช่กระบวนพยุหยาตราใหญ่ ซึ่งมีแต่
 บางปี แต่หมายถึงกระบวนพยุหยาตรา (สามัญ) กระบวนเดิน 4 สาย มีเครื่องกลอง
 ชนะแตรสังข์แห่เสด็จในงานใหญ่ เช่น งานทอดพระกรฐิน

ปืนท้ายพระที่นั่ง 36 หลวงวาสุเทพ 1 หลวงพิศณุเทพ 1 พลเรือนหลวง
ศรีสุทเทพ 1 ทนายเลือกแสงปืน 10 รวม กระบวนหลัง 250 คน
ถือหอกจุกของตามตรอกถนน ตำรวจในชายในขวา(จุกของละ) 2 คน
ชาย 14 ของ รวม 28 คน ขวา 16 ของ รวม 32 คน รวมเป็น
30 ของ 60 คน

(เสด็จ) ชั่ววัดแล้วคอยกราบทูลพระกรุณาฯ พระยาสีหราชเดโช 1
หลวงไกรเทพ 1 ขุนจง (พยุห) 1¹

จะเห็นได้ว่าลักษณะของริ้วกระบวนเสด็จพระราชทานพระกรุณาทางชลมารค ในปี พ.ศ. 2326 นี้ เป็นลักษณะของริ้วกระบวนรบที่เรียกว่า "พยุหยาตรา" (สามัญ) มีริ้วกระบวนพยุหยาตราใหญ่ ซึ่งมักจะจัดในบางปี

นอกจากริ้วกระบวนแห่พระกรุณาทางชลมารคแล้ว เข้าใจว่าในสมัยรัชกาลที่ 1 คงมีการเสด็จพระราชทานพระกรุณาทางชลมารคหลายครั้ง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวข้อง กระบวนแห่พระกรุณาพยุหยาตราทางชลมารคแต่อย่างใด จะมีก็แต่ริ้วกระบวนแห่พระกรุณาทางชลมารคอย่างสามัญ ซึ่งใช้เรือพระที่นั่งศรี² สักหลาดเป็นเรือทรงเท่านั้น ดังความที่ปรากฏอยู่ในจดหมายอย่างธรรมเนียมการพระราชพิธีในสมัยรัชกาลที่ 1 ว่าด้วยการเสด็จพระราชทานพระกรุณาทางชลมารค ในปี พ.ศ. 2326

¹ กรมศิลปากร, ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 10 (พิมพ์ครั้งที่ 4 อนุสรณ์ : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515), หน้า 502 - 504.

² เรือพระที่นั่งศรี คือเรือพระที่นั่ง ซึ่งข้างเรือมีลวดลายสวยงามสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงใช้เสด็จล่าลง มิได้เข้ากระบวนพระราชพิธี ในบัญชีของเรือพระที่นั่งศรีปรากฏว่ามีหลายชนิดด้วยกัน เช่น เรือพระที่นั่งศรีประกอบ เรือพระที่นั่งศรีเขียน เรือพระที่นั่งศรีเขียนทอง เรือพระที่นั่งศรีประดับกระจกบายยา นอกจากนี้ มีเรือพระที่นั่งศรี ที่เรียกว่าเรือพระที่นั่งศรีสักหลาด ที่เรียกเช่นนี้เพราะในสมัยหนึ่ง เรือพระที่นั่งศรีมักคาดัญญา ด้วยสักหลาดทุกลำ กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค นครรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพิ่งใช้เรือพระที่นั่งศรีเป็นเรือพระประเทียบสำหรับเจ้านายฝ่ายใน

... วันพุธเดือน 11 แรม 4 ค่ำ ปีเถาะ เบญจศก (พ.ศ.2326)
 เพลาเสด็จไปพระราชทานพระกรฐินทางชลมารค วัดบางว่าใหญ่คน
 มือ 1 วัดหงส์ที่ 2 เรือทรงพระกรฐินนั้นเอาเรือพระที่นั่งใหญ่แควจตุรมุข
 มหาดเล็กหมชมพุงลงท้ายทอดหน้า ฝีพายตำรวจใหญ่ลงพาย
 ทอดหลัง พายนับไปปีกทองคำมาทาชาค มีหัวหมื่นตำรวจใหญ่ ถือธงสาม
 ชายหน้าเรือคน 1 นายเรือตำรวจใหญ่ลงไปสำหรับเรือ 3 คน ขุนหมื่น
 ศุภรัตไปสำหรับผ้าพระกรฐินคน 1 แตรสังข์ลงเรือ (พระกรฐิน) แตรวง
 คู้ 1 แตร(ฝรั่ง) วิลันดาคู้ 1 สังข์คน 1 และเรือพระกรฐินนั้น เป็น
 พนักงานตำรวจใหญ่

(เรือพระกรฐินนั้น) เค็มนายนิค นายชิตและหลวงอินทรเทพ หลวง
 พิเรนทรเทพ หมื่นไชยาภรณ์ หมื่นไชยภูษาไตตกแต่ง พันพรหมราชกลา-
 โหมเวรเรือโคตรตรวจตราวากลาว

พันจันทไคเกณฑ์เรือคังอาสาวิเศษชายขวา ชักเรือพระกรฐินคู้ 1 ใสบี
 พาทยรามัญลำ 1 ใสละครลำ 1 นอกกว่านี้เป็นเรือแห่ 2 คู้ 4 ลำ
 ลนเกลาลนกระหม่อมเสด็จไปพระราชทานพระกรฐิน ณ วัดบางว่าใหญ่ วัด
 หงส์ เสด็จทรงเรือพระที่นั่งศรีสี่กลาดพื้นแดงเขียนลายรดน้ำ เรือพระ
 ที่นั่งทองแขวนฟ้าบานใหม่(ลำ) 1 โปธิ์เรียง(ลำ) 1 ชักเรือพระที่นั่ง
 เรือคังทหารในชายลำ 1 ขวาลำ 1 เกณฑ์หัดอย่างฝรั่งชายลำ 1 ขวา
 ลำ 1 (ในต้นฉบับขาดชื่อกรมไป 2 คู้) เป็นเรือคัง 4 คู้นำเสด็จ และ
 เรือตำรวจใน เรือขาววัง เรือชาทุลละอองมุสิพระบาทนำตามเสด็จเป็น
 อันมาก¹

กล่าวได้ว่าลักษณะกระบวนแห่พระกรฐินในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(รัชกาลที่
 1-3) ส่วนใหญ่มักจะจัดเป็นลักษณะของริ้วกระบวนแห่พระกรฐินอย่างสามัญ จะจัดเป็นริ้วกระ
 บวนพยุหยาตราอย่างเต็มตำรานั้นก็มีเฉพาะบางปีเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการจัดริ้วกระบวน
 พยุหยาตราอย่างเต็มตำรานั้น ต้องอาศัยกำลังคน พาหนะ เครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์และค่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 499 -501.

ใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก แต่ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่า ไม่มีการจัดริ้วกระบวนพยุหยาตราอย่างเต็มตำราในช่วงสมัยนี้เลย เพราะมีหลักฐานเกี่ยวกับการจัดริ้วกระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารคอย่างเต็มตำราเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ดังมีข้อความกล่าวถึงลักษณะของริ้วกระบวนอยู่ในวรรณคดีเรื่องลิลิตกระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตรา ทั้งทางสถลมารคและชลมารค พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งจะได้นำมาวิเคราะห์ในหัวข้อต่อไป

4.2 ลักษณะกระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตราในวรรณคดีเรื่องลิลิตกระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตรา

ในบทพระนิพนธ์เรื่องลิลิตกระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตรา ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กล่าวถึงริ้วกระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตราอยู่ 3 ลักษณะ คือ..

4.2.1 ริ้วกระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตราใหญ่ทางสถลมารค

ริ้วกระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตราใหญ่ทางสถลมารคที่กล่าวอยู่ในวรรณคดีลิลิตเรื่องนี้ มีกระบวนแห่อยู่ 2 กระบวน คือ กระบวนเสนา 4 เหล่า แห่เข้าเฝ้าพระกรฐินกระบวนหนึ่ง และกระบวนเสด็จพระราชดำเนินแห่ 4 สายอีกกระบวนหนึ่ง ริ้วกระบวนมีลักษณะดังนี้..

กระบวนมานำ

ขุนหมื่นม้ามหาดไทย (ชาย) ขุนสท้านพลแสน ขี่ม้าชื่อศรีสรรพวงค์ (ขวา) ขุนโจอมพลแสน ขี่ม้าวิรุณรัตน์ (มาหมู่เขียว) ขุนทั้งคูสวมเสื้ออัถลัด นุ่งสนับเพลา คาคเจียรระบาด มีผ้าโพกหัวถ้อยหน้า ถัดขุนหมื่นทั้ง 2 เป็นแถวทหารมาชายขวาฝ่ายละ 50 (รวม 100 คน) สวมเสื้อไหมคจีบ โพกหนังลายรดน้ำ นุ่งสนับเพลา คาคเข้มขัดเหน็บกริช มือถือธนู ระหว่างแถวทหารมาชายขวามีสารวัคมหาดเล็กขี่มาเดินอยู่แถวกลาง 10 นาย ล้วนสวมเสื้อลายขลิบทอง นุ่งสนับเพลาชั้นใน โพกหัว กลางกระบวนมานำมีพวกพลบ่กลองแขก พลบ่ 1 กลอง 6 สวมเสื้อกางเกงลาย ต่อจากกระบวนมานำ เป็น

กระบวนปลัดกรมมา ซี่มาผูกเครื่องดาวเงิน เดินเรียงลำดับชายขวา

- ชาย พันชามูพลแสน ซี่มาสี่คำซ้อ ภูมวีรัตน ขวา พันทรงพลพาน ซี่มา
คำซ้อ เกษาลินี
- ชาย ขุนรามอัคร ซี่มาแดงซ้อ อัญญกต ขวา ขุนดุรงค์สงคราม ซี่มา
แดงซ้อ กำพลพัตร
- ชายใน ขุนรามอาชาไนย ซี่มามรกตซ้อ ขวาใน ขุนพาชีชาติ ซี่มามรก
ซ้อ เมฆมาลา
- ชายใน หมื่นไกรเพชร ซี่มาสีกะเลียวซ้อ ขวาใน หมื่นนุทธพิไชย ซี่มาสี
กะเลียวซ้อ ทิพยโสภ

ปลัดกรมมาทั้ง 8 สวมเสื้ออัตลัด นุ่งสมปักยกสนับ เพลาะเพลาะเชิง สะพายดาบ
ปักเงินตามควดยกระบวนของเจ้ากรมกรมมาทั้ง 8 ซึ่งเรียงตามลำดับชายขวา

- ชาย หมื่นชำนาญภูเบศร์ ซี่มาสี่ครามซ้อ ขวา หมื่นชำนาญบาล ซี่มา
สี่คำซ้อ สูดามพรรณ
- ชาย หลวงสุนทรสินธพ ซี่มาสีแดงซ้อ ขวา หลวงวิสูตรอัคร ซี่มา
สีแดงซ้อ ปัสวหล้า
- ชาย หลวงศรีอัครเดช ซี่มาลายคำซ้อ ขวา หลวงพิไชยมนตรี ซี่มา
ลายคำซ้อ พาหวตา
- ชาย หลวงปราบพลแสน ซี่มาสีเขียวซ้อ ขวา หลวงทรงพลรบ ซี่มา
สีเขียวซ้อ ชมพูนันต์

เจ้ากรมกรมมาทั้ง 8 สวมเสื้ออัตลัด นุ่งสมปักยกสนับ เพลาะเพลาะเชิง โทกผ้า

1 สมปัก ผาละลายหรือผาปุมสมัยเก่า สำหรับขุนนาง ผาสมปักมีสีลายต่าง ๆ กัน
ขุนนางชั้นเสนาบดีนุ่งสมปักปุมทองนาค ขุนนางชั้นรอง ๆ ลงมา นุ่งสมปักยกและสมปักลาย

ชลิมทอง สะพายดาบฝักทอง

กระบวนมาเดิน

ต่อจากกระบวนมานำถึงกระบวนมาเดิน เริ่มด้วยสนมตำรวจใหญ่ชายขวา สวมเสื้อเสนาภฏ นุ่งกางเกงคาดเกี้ยวลาย สวมหมวกหนัง ถือธงหักทองขวาง เดินนำหน้าริ้วกระบวนชายขวา 2 นาย ตำรวจนอก 2 นาย สวมเสื้อเสนาภฏ กางเกงแดง สวมหมวกหนัง ถือหวนพู่ 3 ชั้น เดินนำหน้าริ้วนอกชายขวา ขุนหมื่นตำรวจนอกถือธงตะขาบเป็นสารวัตร 4 นาย (รวมกับตำรวจในอีก 4 เป็น 8) ทั้ง 8 สวมเสื้อลายเสนาภฏ สวมหมวกหนังลายรดน้ำสีแดง นุ่งสมปักคาดเกี้ยวลาย สะพายกระบี่ฝักหนึ่ง ส่วนพวกพลในริ้วถือทวนทอง

กระบวนต่อไปเป็นกระบวนไพร่หลวงกรมนคร นายหมวด 2 คน ถือธงมังกร เดินนำหน้าริ้ว สวมเสื้อเสนาภฏ กางเกงริ้วคาดเกี้ยวลาย สวมหมวกหนังทรงเทริด ตัวไพร่พลในกรมแต่งกายอย่างกะเหรี่ยง ถือหน้าไม้ เดินริ้วละ 15 คน (รวม 30) ระวังไพร่หลวงกรมนครมีขุนหมื่น 3 นาย สวมเสื้อเสนาภฏลาย นุ่งสมปักลายคาดเกี้ยว สวมเทริดหนังลายทองพื้นแดง สะพายกระบี่ฝักหนึ่ง ต่อจากไพร่หลวงกรมนคร เป็นกระบวนไพร่หลวงกรมมาหลุมลาย ตัวนายถือแส้ววย พลถือกระบอง ชายขวารวม 20 คน ถือสัปทนฝ่ายละ 2 ทั้งสามหมู่มีพลประมาณ 44 นุ่งกางเกงริ้ว สวมหมวกสักหลาดแดง ผ่าคาดเอวลาย มีขุนหมื่นอาษาเดินระหว่างกระบวนเป็นสารวัตร 4 นาย ทั้ง 4 นุ่งสมปักลาย สวมเสื้อเสนาภฏ คาดเกี้ยวลาย สวมหมวกหนังลายรดน้ำสีแดง สะพายกระบี่ฝักหนึ่ง ต่อจากไพร่หลวงกรมมาหลุมลายเป็นพลปีพลกลงขณะ เดินเรียงคู่ชายขวาฝ่ายละ 6 (รวม 12) สวมเสื้อปักศูแดง สวมหมวกกลีบลำควน จำปี่นายหนึ่ง สวมหมวกกลีบลำควน ผ่าปักศูแดง เสื้อกางเกงมีสรู มีขุนหมื่นเป็นสารวัตร 1 นาย

ไพร่หลวงกองมาจูง มีพนักงานจูงมา มาละ 4 รวมทั้งสิ้น 20 มา (รวม 80 คน) สวมเสื้อปักศูขลิบไหมคแซนสันสีแดง สวมหมวกนาลิวัน กางเกงสักหลาดแดง ขบวนมาจูงเดินเรียงและมีระวางดังนี้..

- สังขรศมี¹ (สีขาว)
- ลมานแมน (สีคำ)
- ราหูจับจันทร์ (สีคำ)
- ขเชียรสุมท (สีเหลือง)
- ศรีประภัสร์ (สีฝาย)
- วิเวกเวหา (สีแดง)
- ผยองยาคฟ้า (สีทราย)
- ไหรณรศมี (สีเหลือง)
- คารินทรคารา (สีเขียว)
- อัศวราฤทธิ (สีมรกต)
- กนกกฤษา (สีเหลือง)
- สุริยบรรยงก์ (สีแดง)
- พวงเพชร (สีขาว)
- จารุณรัตน์ (สีเหลือง)
- หงษ์พิमान (สีแดง)
- ถกลกาย (สีทอง)
- เขจรจรัล (สีสังข์)
- จามรมาศ (สีเหลือง)
- ราชสินธพ (สีทอง)

มาทั้ง 20 นี้ผูกพู่ที่ขลุ้ม ใส่พานแหวนของหาง มีเครื่องดาวกุดันลงยาอดลักเป็นลวดลาย บางตัวมีเครื่องถมเป็นรูปดาวประดับที่ฉาบปกหลัง มีตาประดับทองแถมแก้วที่หน้ามาก ไพรหลวงกรมมาจูงทางถือ กุลวย ออย หมอนำ (ทำด้วยเงิน) มาหนึ่งมีคนประจำ 3 คน

¹ สังขรศมี มาสีขาว ชื่อจากเกาะหมาก ราคา 800 เหรียญ สูง 3 ศอก 10 นิ้ว ขึ้นระวางเป็น "พระสังขรศมี"

(รวม 60 คน) ทั้ง 60 เดินทางมาจูง นุ่งกางเกงวีว คาคเกี้ยววลาย สวมหมวกสักหลาดแดง ส่วนขุนหมื่นที่จูงมา นุ่งสมบัติคาคเกี้ยว ถือเส้มาละ 2 คน มีผู้กำกับเครื่องมา มาละ 2 (รวม 40 คน) กระบวนมานี้พันเอก หัวพันกรมมหาดไทยเป็นผู้จัดตามจารีตประเพณี

กระบวนพาทยจีนเดินทางมาจูง 6 คน ตำรวจกรมออก 10 นาย สวมเสื้อเสนาภฏ คาคเกี้ยว นุ่งกางเกงแดง สวมหมวกหนัง แขนงกันเดิน ชาย 5 ขวา 5 ถือชิงตะขาม เดินนำหน้ากระบวนรถ

กระบวนรถ

รถคันแรก เป็นรถทรงอย่างฝรั่ง เทียมมาสีแดง 1 คัน ชื่อ แดงภาณุมาศ, แดงชาตฉาย
รถคันที่สอง เป็นรถทรงอย่างจีน เทียมมาเดี่ยว ชื่อ แชรรมสรอยสน
รถคันที่สาม เป็นรถทรงอย่างฝรั่ง เทียมมา 1 คัน ชื่อ ศรีหมอกมัว (สีหมอกลม้ายมุก) สลัวหลา (สีหมอกชมพูชมพู)

นายสารดีเป็นคนของกรมมา นุ่งกางเกงแดง สวมเสื้อปักตุแชนสันสีแดง ในรถทรงทุกคันมีฉาไตรกรฐิน(ขุนหมื่นสุภรฐเป็นผู้จัด) มีพนักงานเผ่าฉาไตรรถละคน สวมลอมพอกเสื้อครุยขาว นุ่งสมบัติคาคเกี้ยว ตำรวจรักษารถคันละ 4 (รวม 12) นุ่งกางเกงวีว เสื้อปักตุแชนสันสีแดง

กระบวนพลเดินเท้า

กระบวนพลเดินเท้าเดินทางมาตามกระบวนรถ (กรมมหาดไทยเป็นผู้จัด) เริ่มแต่ไชยบุช ถือชิง 9 ขายนำวีวเดินอยู่แถวกลาง มีขุนหมื่นตำรวจใหญ่ถือชิง 5 ชายเดินชายขวา ทั้ง 3 สวมเสื้อเสนาภฏ นุ่งกางเกงคาคเกี้ยววลาย สวมงอบหนัง เดินนำหน้าพลแบกปืนคามศิลา ตามควยไพรพลเดินเท้าอีก 14 หมู่ (รวม 15 หมู่) แต่ละหมู่มีนายหมวดถือชิง มังกรนำหน้า ขุนหมื่นทุกกรมจัดเป็นสารวัตรทุกนาย พวกสารวัตรสวมเสื้อเสนาภฏ นุ่งสมบัติคาคเกี้ยววลาย สวมหมวกสีทองพื้นแดง สะพายกระบี่ปักหนัง ระหว่างกระบวนพลเดินเท้าทุกชนิด มีพลพาทย 1 ชุด (9 คน) อยู่ประจำ ทุกคนสวมหมวกคุ่มปี เสื้อกางเกงสักหลาดสีแดง

กระบวนขุนหมื่น 4 ตำรวจ หมวกองครักษ์ขี้นรถ (ระแทะ) ทอทายกระบวนพล
เดินเท้า ระแทะคันแรกเป็นแบบเขมร มุ่งหลังคา มีพลกลองแขกประโคมอยู่ 3 นาย สวม
เสื้อกางเกงปักตุลีสี่แดง สวมหมวกกลีบล่าควน รถเทียมควยโค 1 คู่ พลกรมเกษตรเป็นนาย
สารดี สวมเสื้อปักตุลีสี่แดง มุ่งกางเกงแดง ถัดจากระแทะคันแรก มีระแทะตามอีก 14
ชนิด เทียมควยมา โค กระบือ และลา ตำรวจประจำรถสวมเสื้อเสนาภฏ กางเกงและ
หมวกมีสีต่าง ๆ กันตามวิธีที่อยู่ประจำ ทุกคนสะพายดาบฝักเงิน ระแทะที่เทียมมาและลา
กรมมาเป็นสารดี ส่วนระแทะที่เทียมโคและกระบือ เป็นหน้าที่ของพนักงานกรมเกษตรพวก
สารดีสวมเสื้อแขนสั้น สวมหมวก มุ่งกางเกงแดง ระแทะขบวนหนึ่งปักธงมังกร 2 ชั้น มี
เครื่องประโคม 1 ชุด มีสารวัตรจวทร 8 นาย (ทำหน้าที่ตรวจฉาไทรในระแทะทุกคัน)
ระแทะแต่ละคันมุ่งหลังคา มีเสา 4 เสา เสาหน้าเห็นทวน 1 คู่ เสาหลังเห็นบังาว
1 คู่ ขงหนาคางคานหนึ่ง คู่กระบี่ 1 คู่ อีกคานหนึ่งคู่คาน 1 คู่

ต่อจากระบวนรถเป็นกระบวนไพร่หลวงถืออาวุธ 11 กระบวน กระบวนละ 80
คน แต่งกายสีต่าง ๆ ตามเหล่า เริ่มด้วย

- ไพร่หลวงเกณฑ์หัดแสงปืน ถือปืนคาบศิลา เดินชายขวา ฝ่ายละ 40 แต่ง
ชุดดำ
- ไพร่หลวงกรมทวนทอง ถือทวนทองผูกหูขวา 1 ชั้น
- ไพร่หลวงกรมทำดู่ ถือธนูสะพายลูกศร แต่งชุดเขียว
- ไพร่หลวงกรมทหารใน ถือง้าว แต่งเครื่องสี่แดง
- ไพร่หลวงล้อมวัง ถือดาบโล่ แต่งเครื่องนำเงิน
- ไพร่หลวงกรมเรือกั้น ถือกระบอง 4 ศอก แต่งเครื่องแดง
- ไพร่หลวงกรมมอญ ถือดาบ 2 มือ แต่งเครื่องสีม่วง
- ไพร่หลวงอาสาชายขวา ถือตรีศูล แต่งเครื่องแดง
- ไพร่หลวงอาสารามัญ ถือคั้งทองและดาบ แต่งเครื่องสีเหลือง
- ไพร่หลวงกรมอาสาเคโซท้ายน้ำ ถือดาบเขลย แต่งเครื่องแดง
- ไพร่หลวงกรมอาสาเขตทอง ถือดาบเขน แต่งเครื่องสีดินแดง

- ไพร่หลวงเกณฑ์อย่างฝรั่ง แต่งอย่างฝรั่ง พกปืนสั้นพร้อมกระสุน
- ไพร่หลวงกรมท่า แต่งอย่างแขกประเทศ ถือกระบี่โจ่ง เส่โล่หนัง
- ไพร่หลวงอาสาญี่ปุ่น ถือขวานปลายทวนผูกพู่แดง 1 ชั้น แต่งเครื่องคล้ายจีน
- ไพร่หลวงอาสาจาม แต่งเครื่องอย่างแขกมลายู เห็นกริชถือหอกคู่

ไพร่หลวงมหาดไทย พันพุนนุราชเป็นผู้จัด ไพร่หลวงกลาโหม หัวพันเทพราช เป็นผู้จัด (รวมทั้งสิ้น 15 กระบวน) หนากระบวนมีพาทย์ประจำ ทุกกระบวน พันจันทมหาดไทยเป็นผู้ตรวจไตรภกรฐิน และคุมพลฝ่ายขวา จำยอดตำรวจใน เป็นผู้ตกแต่งไตรและคุมพลทางฝ่ายซ้าย

กระบวนช่าง

กระบวนช่างตั้ง หมื่นขุนตำรวจสนม กรมนอกทั้งชายขวา ฝ่ายละ 6 คน ถือขงฉานนำหน้า พลกลองชนะ สวมเสื้อเสนาภูกฎ กางเกงวีวาคาคเกี้ยว สวมหมวกหนัง รวม 12 คน 6 คู่

หมู่แถมอลของ ไพร่หลวงกลองชนะ สะพายกลองชนะสี่แดง คานขวา 14 ชายกลองสี่เขียว 14 ไพร่กลองชนะ สวมเสื้อกางเกงปัตตูสี่แดงสูง หมวกกสิบคล้ายหมวกกสิบลำควน จำปีและจากกลองสวมเสื้อกางเกงมัสสุ สี่แดง สวมหมวกคุมปีสักหลาด

ไพร่หลวงแตรฝรั่ง ชาย 20 ขวา 20

ไพร่หลวงพลแตรทอง ชาย 10 ขวา 10

พลสังข์ 2 นายเดินต้นกระบวนนำหน้าพลปีและพลกลอง

กระบวนช่างตั้ง กระบวนแรกมีช่าง 4 เชือก ไม่มีทหารตาม มีตำแหน่งระวางดังนี้

ที่ 1	อัญญาพงษ์	สูง 5	ศอก คืบ 10	นิ้ว	หมอไชยศักดิ์เป็นควาญ
ที่ 2	บรรยงก์ไอยรา	สูง 5	ศอก คืบ 8	นิ้ว	หมอไชยสิทธิเป็นควาญ
ที่ 3	มารกระบิล	สูง 5	ศอก คืบ 6	นิ้ว	หมอไชยฤทธิเป็นควาญ
ที่ 4	ศิลาบิณรายณ์	สูง 5	ศอก คืบ 4	นิ้ว	หมอไชยรงค์เป็นควาญ

ข้างทั้ง 4 เชือก หมอเลือกซื้อข้างถือขอ มีขุนหมื่นทวนทอง ถือพู 5 ชั้น อยู่
ประจำกลางข้างทุกเชือก มีนายคชประจำอุทยาข้าง (รวม 4 เชือก 12 คน) มีขุน
หมื่นกำกับพระแสงสรรพยุทธ เชือกละ 2 (รวม 8 คน)

กระบวนแห่พญาข้าง ตำรวจหน้า 8 กรมแห่พญาข้าง 8 กระบวน ชายขวา

ชาย	พระเทพกฤษณ	ตำรวจในชาย	ขวา	พระเศวตรกฤษณ	ตำรวจในขวา
ชาย	พญามงคลนาคินทร์	องครักษ์ใหญ่ชาย	ขวา	พญามงคลหัตถ์คินทร์	
				องครักษ์ใหญ่ขวา	
ชาย	พระบรมฉัตรันต์	ตำรวจหมื่นนอกชาย	ขวา	พระบรมคชลักษณ์	
				ตำรวจหมื่นนอกขวา	
ชาย	พระบรมไอยรา	สนมตำรวจชาย	ขวา	พระบรมเอกทัศน์	
				สนมตำรวจขวา	

ตำรวจ 8 กรม แห่พระยาข้าง 8 กระบวน เดินนำริ้วทิวละ 2 สวมเสื้อเสนาภู
สวมงอบหนัง กางเกงริ้ว คาคเกี้ยวลาย ถือธง 5 ชาย องครักษ์ไพร่หลวง ถือธงมังกร
(10 คน) สวมเสื้อเสนาภู กางเกงแดง หมวกหนัง คาคเกี้ยวลาย จัดขุนหมื่น 8 ตำรวจ
เป็นสารวัด กระบวนละ 2 (16 นาย) มีพนักงานลอมข้างเชือกละ 8 คน สวมเสื้อ
เสนาภู หมวกคุมปีพื้นแดง นุ่งกางเกงคาคเกี้ยวลาย (8 กระบวน 64 คน) มีพนักงาน
ถือ กลวย, ออย, ญาและหมอนำ 4 คนต่อข้าง 1 เชือก พลตำรวจถือกระบองกลิ้ง 10
คู่ (20 คน) พลแสดหวาย 20 คน ถือสัปทนเกล็ดอีกกระบวนละ 4 คน ไพร่หลวงกรมคช
จัดพนักงาน ข้าง 1 เชือก คน 48 นุ่งกางเกงริ้ว คาคเกี้ยวลาย สวมหมวกสักหลาดแดง
มีพลหามวานรเผือก 2 ถือสัปทน 1 ถือถาดออย 1 ถาดกลวย 1

กรมข้าง จัดสารวัดกระบวนละ 2 นาย ถือกระบองกลิ้งและแสดหวาย สวมเสื้อ
เสนาภูลาย สวมหมวกหนังฉลุลายทอง พื้นแดง นุ่งสมปักคาคเกี้ยวลาย สะพายกระบี่ฝัก
หนัง (8 กระบวนมีสารวัด 16 นาย) นำหน้ากระบวนข้างพัง

กระบวนช่างฟิ่ง

- กระบวนที่หนึ่ง เทพยลิลลา สูง 4 ศอก คืบ 4 นิ้ว (นายมหาครุฑรัตน์ หมอควาญ)
 พระเทพกฤษณขร (สีขาว) สูง 4 ศอก คืบ 8 นิ้ว
 เทพยลิลลาศ (ขุนทรงศักดิ์) อยู่ประจำ
 หงษ์ยลิลลา (ขุนทรงสิทธิ) อยู่ประจำ
 พลายกำจรจักรวาล สูง 5 ศอก คืบ (พระยาเทพราชา ประจำ
 คอช่าง) มีทหารตาม 150 คน
- กระบวนที่สอง ฟิ่งนำ บุษบากร สูง 4 ศอก คืบ 2 นิ้ว (นายสวัสดิศศิขฤทธิ
 หมอควาญ)
 ช่างเผือกพลาย พญาเสวตรกฤษณขร สูง 5 ศอก คืบ 6 นิ้ว
 (นายมหานภาพ หมอควาญ)
 ฟิ่งโกสุมภณี สูง 5 ศอก (หมื่นศรีสิทธิมาศ หมอควาญ)
 ฟิ่งโกสิย์อัศว สูง 5 ศอก (หมื่นราชสิทธิกรรม หมอควาญ)
 พลายแทรก คชไฟพระกาล สูง 5 ศอก 6 นิ้ว (พระยากำแหง
 หมอควาญ) ไพรพลถืออาวุธและเครื่องอุปโภคติดตาม 100 คน
- กระบวนที่สาม ฟิ่งนำ บุษบาจันทร์ สูง 4 ศอก 1 คืบ 1 นิ้ว (ไม่ปรากฏชื่อ
 หมอควาญ)
 ช่างพลายเผือก มงคลนาคินทร์ สูง 3 ศอก คืบ 8 นิ้ว
 (นายปราบไตรภพ หมอควาญ)
 ฟิ่งกนิรบั๊กมี สูง 4 ศอก คืบ (ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควาญ)
 ฟิ่งกนิรวิสุวรรณ สูง 4 ศอก 1 คืบ (ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควาญ)
 พลายแทรก วิเชียรจักรพรรดิ สูง 5 ศอก คืบ 9 นิ้ว (พระยาพระ
 กฤษณะ หมอควาญ) มีไพรพลถือเครื่องยศติดตาม 100คน)

- กระบวนที่สี่
- พังนำ บุญยกเบญจจา สูง 4 ศอก คืบ 2 นิ้ว (นายราชกิริยง
หมอควาญ)
- พญาขางมงคลหัสตินทร์ สูง 3 ศอก 10 นิ้ว (นายฤทธิบุญชร
หมอควาญ)
- พังกินรีรอน สูง 4 ศอก 1 คืบ (ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควาญ)
- พังกินนรรำ สูง 4 ศอก 1 คืบ (ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควาญ)
- พลายแทรก สุรงค์เคชะ สูง 5 ศอก 11 นิ้ว (พระราชวังเมือง
หมอควาญ) มีไพร่พลติดตาม 100 คน)
- กระบวนที่ห้า
- พังนำ เจลอมอาสาศน์ทอง สูง 4 ศอก 1 คืบ (นายจ่านงกิริรักษ์
หมอควาญ)
- พระบรมฉัตรทันต์ สีทองแดง ตาดีขาว งาทองแดงปนเหลือง สูง 6
ศอก 3 นิ้ว (นายบวรไอยรา หมอควาญ)
- พังสกลเกษตร สูง 5 ศอก (ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควาญ)
- พังบวรวิศมี สูง 5 ศอก (ขุนหมื่น กรมเชือก หมอควาญ)
- พลายแทรก พลายนชะจำบัง สูง 5 ศอก 6 นิ้ว (พระคชภักดี
หมอควาญ) มีไพร่พลติดตาม 80 คน
- กระบวนที่หก
- พังนำ ฉลองอาสาศน์แก้ว สูง 4 ศอก 11 นิ้ว (นายภักดีกรม
หมอควาญ)
- พระบรมคชลักษณะ สูง 4 ศอก 1 คืบ (นายเพพาจร หมอควาญ)
- พังชมกลิ่นรื่น สูง 4 ศอก 1 คืบ (ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควาญ)
- พังชื่นกลิ่นรวบ สูง 4 ศอก 1 คืบ (ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควาญ)
- พลายแทรก ถกลฤทธิ สูง 5 ศอก 1 คืบ (พระศรีภวัง หมอควาญ)
มีไพร่พลติดตาม 80 คน

กระบวนที่เจ็ด	พื้งนำ สร้อยมาลี สูง 4 ศอก 6 นิ้ว	(นายจ่านองคชนจง หมอควัญ)
	พระบรมโอยรา สูง 4 ศอก 1 คืบ 10 นิ้ว	(นายอักษร เทพ หมอควัญ)
	พื้งหมอนันต์ สูง 4 ศอก 6 นิ้ว	(ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควัญ)
	พื้งจันทร์ศรี สูง 4 ศอก 6 นิ้ว	(ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควัญ)
	พลายแทรก พลายบุญยิ่ง สูง 5 ศอก 3 นิ้ว	(หลวงคชสิทธิ์ หมอควัญ) มีไพร่พลอยู่ประจำ 60 คน
กระบวนที่แปด	พื้งนำ พื้งศรีมาลา สูง 4 ศอก 6 นิ้ว	(นายจ่านองคชเลิศ หมอควัญ)
	พลาย พระบรมเอกทันต์ สูง 4 ศอก 1 นิ้ว	(นายข่านัญชการ หมอควัญ)
	พื้งอุไทยเขจร สูง 4 ศอก 1 คืบ	(ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควัญ)
	พื้งรบ่าใน สูง 4 ศอก 1 คืบ	(ขุนหมื่นกรมเชือก หมอควัญ)
	พลายแทรก พลายมิ่งมงกุฎ สูง 5 ศอก 3 นิ้ว	(หลวงคชศักดิ์ หมอควัญ) มีไพร่พลอยู่ประจำ 60 คน

บนหลังพระยาข้างทั้ง 8 เชือก ตั้งพานทองสองชั้น ใส่ไตรภรณ์ พระยาข้างทุก
 เชือก ผูกเครื่องแถบทอง คาวจล็กกุดัน ประดับพู่ มีกระวินคาด ที่ระพองมีตาดพัตรชายทอง
 เฉพาะพระเทพพื้งเผือกแต่งพิเศษกว่าเชือกอื่น ๆ ใส่กรองเชิงสวมชรองหางทอง ปกกระ
 พองค้วยชายมุก พระบรมคชลักษณ์, พระบรมโอยราและพระบรมเอกทันต์ แต่งเครื่องรอง ๆ
 ลงมา ผูกชายมีพู่ห้อย มีกระวินคร่ำทองทับ ปกกระพองค้วยผ้าอัตลัดสีแดง ให้คลัง

มหาสมบัติเป็นผู้ทำหน้าที่กำกับภาชนะทองใส่มากฐินชนวนหนึ่ง ๆ ให้พนักงานคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ถือ เดินอยู่ทวยพระยาสาร หมั้นขุนชาวคลังเป็นผู้กำกับไทรต่อ 4 คน คนเฝ้า 1 คน ถือแสดคามงา (รวมชนวนละ 6 คน) ทั้ง 6 คนนั่งสมปักเห็นบพกคาคเกี้ยว ส่วนปลัดเจ้ากรมช่าง พระยาพระหลวง ทั้งตัวสี่ตัวรองควาญ นุ่งสมปักลาย กัดคสนับเพลาคาคเกี้ยวลายสวมเสื้อครุยขาว สวมคอมพอกขาว ควาญของพวกหลาย นุ่งกางเกงยก คาคเกี้ยว ถือขอช้างควาญช้างทั้งสวมชุดลายถือขอช้าง พังน้ำ เครื่องหมักเหล็กลาดแดง บุ๊กชายอังกฤษ ติคพุกอกไม้ชูปทอง ฝากคุมหลังเป็นลายหักทองขวาง สายกระวินทองเหลือง มีข้างพังเดินหลังพังงำ นำ บุ๊กเครื่องหมักคอก บุ๊กชายทองอังกฤษ ติคพุกที่ ฝาปกหลังคันทอง (เดินตามหลังพังงำ ขางแทรกตามหลังกระบวณช้างทั้ง 8 คือ เพ็ชราชาญ กำแพง พระกฤษณมวารวิง ราชวิง เมือง ศรีวิงและคชภักดี ทั้ง 6 เขือก ปกหลังควยผาสักหลาด สัปทนแดงตกแตงควย ลูกพุดหมักหลาดหมายทอง สายกระวินลายเงิน รัตพัศรวนไปควยทองเหลือง ที่หูติคพุก

กระบวนตำรวจในชายขวา

ตำรวจใหญ่ 4 กรม แดในกระบวนข้างบุ๊กเครื่องคชาธาร แบ่งออกเป็น 4 หมู่ มีขุนหมั้นนำหน้า 4 ถือธงนำริ้วทิวละคู่ อยู่ชายขวาข้างละคน สวมเสื้อเสนาภฏ กางเกงริ้วลาย สวมงอบหนัง มีไพรหลวงตำรวจเดินตาม 3 คู่ (6 คน) ถือธงมังกร สวมเสื้อเสนาภฏ กางเกงแดง สวมหมวกหนังลาย ไทหมั้นขุนนายหนึ่งเป็นสารวัตรตรวจไพรพล สารวัตรสวมเสื้อเสนาภฏ นุ่งสมปักลายคาคเกี้ยว สวมเทริดหนัง สะพายกระบี่ยักหนังเหมือนกันทั้ง 4 กระบวน

ไพรหลวงกรมช่าง นุ่งกางเกงริ้วลาย คาคเกี้ยวลาย สวมหมวกสักหลาดแดง ทั้ง 4 ชนิด ถือแสหวายชนวนละ 6 คน ถือกระบอง 6 คน ถือสัปทนกระบวนละ 2 คน รวมทั้งสิ้นประมาณ 14 คน มีพนักงานถือถาดเงิน มีก้วย อ้อย หนุ่ย หมอนำ ทั้ง 4 หมู่

กระบวนช่างพระที่นั่ง

กระบวนช่างพระที่นั่ง มีข้างพังงำและมีข้างรวมในกระบวนอีกตามลำดับ

- พังนำชื่อมกรไลแก้ว สูง 4 ศอก 11 นิ้ว (ตัวเลขเป็นหมอความญ)
- ช่างทรงเครื่องคชาธาร เจ้าพระยาไชยานุภาพ สูง 6 ศอก ปักพระเศวตจรฉัตร 7 ชั้น มีอัญญาวุธทรงสำหรับพระมหากษัตริย์ 8 เล่ม นายมหานุภาพชื่อกอซาง หมื่นภักดีศักร (ตำรวจในชาย) กลางซาง ทายมีนายคชบาล
- พังนำชื่อแวมยุรา สูง 4 ศอก 8 นิ้ว (ตัวเลขเป็นหมอความญ)
- เจ้าพระยาปราบไตรจักร สูง 6 ศอก ปักเศวตจรฉัตร 5 ชั้น มีอัญญาวุธทรงครบเช่นเดียวกับเจ้าพระยาไชยานุภาพ หมื่นจบไตรจักรอยู่คอซาง หมื่นสิทธิโสสม (ตำรวจในชาย) อยู่กลาง ทายมีนพคุณชรูอยู่ประจำ (กลางคชประดับขนนกยูง หมอความญถือขอ ทายซางถือขอไล่ซาง กลางซางมีพานทอง 2 ชั้นใส่ผ้าไตรกรีน)
- พังนำ ชมชายคง สูง 4 ศอก 6 นิ้ว (ตัวเลขอยู่ประจำเป็นหมอความญ)
- พลาย มงคลจักรวาล สูง 6 ศอก นายพิทักษ์ไอยเรศอยู่คอซาง กลางซางตั้งพระที่นั่งทรง ขุนหมื่นศุภรัตนั่งประคองพานทอง 2 ชั้น ซึ่งใส่ผ้าไตรกรีนทาน
- พังนำ หงษ์เลนนำ สูง 4 ศอก 4 นิ้ว (ตัวเลขอยู่ประจำเป็นหมอความญ)
- พลายพิमानจักรพรรดิ สูง 6 ศอก นายวิเศษไอยราอยู่คอซาง กลางซางขุนหมื่นศุภรัต นั่งประคองพานใส่ผ้าไตรกรีน

ซางพลายทั้ง 4 ชูกเครื่องห่มสักหลาดแดง สายกระวินสีเงิน พุดอกไม้ทอง ชูกชายทองแดง ฉาบกระพองเป็นฉาบตัดลิ้น ฟันดอกแดง รัศมีพุดอกทองเหลือง ส่วนซางพังนำทั้ง 4 ตกแต่งปักศูแดง พุดอกไม้ทอง ชายอังกษสีต่าง ๆ กัน ฉาบหลังเป็นสักหลาด ดอกแดง สายกระวินสีมัทธา หมอความญถือขอเหล็ก กลางซางที่ประจำซางทรง มีฉัตรกันไถวแพน ทั้ง 6 คน สวมเสื้อครุยขาว นุ่งสมปักลายคาคแก้ว ซางพระที่นั่งทรงหมอความญแดงเช่นเดียวกับหมอความญคนอื่น ๆ ฉิดแต่ทนายซาง นุ่งกางเกงคาคฉาบปัก กระบวยซางทั้ง 4 กระบวยมีขุนหมื่นตำรวจในประจำและกำกับ เครื่องพระที่นั่ง รวมทั้งผ้าไตร

อีก 4 คน มีพนักงานคอยรักษาพระแสง ขวบนละ 2 คน มีนายจันปยาทิศย์และนาย พุทธาทิศย์ ตำรวจในชายขวา เป็นผู้แต่งเครื่องคชาธารทั้ง 4 พระที่นั่ง

ถัดถึงข้างปลายทั้ง 4 ซึ่งตามหลังกระบวนช่างทรง ตกแต่งสักหลาดต่างสี มี เครื่องดาวถมและลูกปัก สายกระวินสีเงินคำ (ทับ) ทาชายทอง ฉาบกระพอง อักลัด พันแดง ดอกไมพุ่มหอยทอง สวมพุกทองเหลือง เดินตามลำดับดังนี้

- พลายมหาไชยชาญ สูง 5 ศอก คืบ 3 นิ้ว (หมอยอดศรี คอช่าง)
- พลายมาตงค สูง 5 ศอก คืบ 3 นิ้ว (หมอยอดศักดิ์ คอช่าง)
- พลายแก้วอุคร สูง 5 ศอก คืบ 2 นิ้ว (หมอยอดรัก คอช่าง)
- พลายศรนารายณ์ สูง 5 ศอก คืบ 1 นิ้ว (หมอยอดราม คอช่าง)

ช่างปลายทั้ง 4 มีผู้อยู่ประจำเชือกละ 3 คน (รวม 12 คน) ทั้ง 12คนแต่ง เครื่องอย่างช่างคิง

กระบวนพลเดินเท้า

กระบวนพลเดินเท้า 15 ชนิต ชนิตละ 40 คน นายหมวดหมู่ถือธงมังกร เดิน คั่นระหว่างริ้วแถวละคู่ ใหญ่ชนหินเป็นสารวัตแถวละ 4 นาย แต่งกายอย่างกระบวนหน้า ในระยะ 2 ชนิต จะคั่นควยระแทะเทียมมา ฟากละ 4 คั่น ระแทะเทียมโค 2 ระแทะ เทียมกระบือ 1 (รวมระแทะ 7 คั่น) ตำรวจสนมนอกทั้ง 4 หมู เป็นผู้ควบคุม ตำแหน่ง และผู้ควบคุมจัดอย่างกระบวนรถ ระแทะข้างตน ระหว่าง 2 ริ้ว จะมีพาทยประโคม 1 ชุด พนักงานประโคม มี 5 พลหาม 4 พันวิจรจักรมมหาคไทยเป็นผู้จัด กระบวนพลเดิน เท้าทั้ง 15 ชนิตเดินเรียงตามลำดับดังนี้.

- ไพร่หลวงอาสาจาม แต่งอย่างแขกมลายู ถือโคมรุกุ เทนบกฤษ
- ไพร่หลวงอาสาญุ่น แต่งคล้ายจีน (จิว) ถือขวานปลายทวน
- ไพร่หลวงกรมท่า ถือกระบี่ไล่ โปกหัว สวมเสื้อกางเกงจีบกรวมครุย
- ไพร่หลวงเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง แต่งอย่างฝรั่ง พักปืนสั้นและกระสุน

- ไพโรหลวงเชนทอง ถือเชน สวมเสื้อสีดินแดง
- ไพโรหลวงกรมอาสาใหญ่ (อาสาเคโซทัยน้ำ) ถือดาบเขลย แต่งสีแดง
- ไพโรหลวงอาสารามัญ ถือคังทอง (ชาย) ถือตรีศูล (ขวา) เป็นไพโรหลวงอาสาชายขวา
- ไพโรหลวงเตลง (มอญ) ถือดาบ 2 มือ แต่งสีแดง
- ไพโรหลวงลอมวัง ถือดาบโล่ แต่งสีฟ้า
- ไพโรหลวงกรมเรือกั้น ถือกระบองทอง แต่งสีแดง
- ไพโรหลวงกรมทหารใน ถือง้าว แต่งสีแดง
- ไพโรหลวงกรมทำดู ถือขลุ่ย แต่งสีเขียว
- ไพโรหลวงกรรหวนทอง ถือทวน แต่งเครื่องแดง อย่างสีครึ่ง
- ไพโรหลวงเกณฑ์หัดแสงปืน ถือปืนคาบศิลา แต่งเครื่องดำ

พลเดินเท้าถืออาวุธ 15 ชนิด 2 คนแรกถือธงมังกร ชนิดละ 40 เป็นสารวัตร 4 นาย พลไพร่เดินฟากละ 20 คน 4 ชนิดหลัง พันศุขสกลรามัญ กรมมหาดไทยเป็นผู้จัด ส่วนกรมท่า กรมเรือกั้น ลอมวัง มหาดไทยกรมนอกเป็นผู้จัด นอกนั้นกลาโหมกรม นอก มีหัวพันศักดิ์เทพ และหัวพันศักดิ์สรรค์ เป็นผู้จัด

4.4.2 วิวาระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตราทางสถลมารค

กระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคนั้น จะมีแต่กระบวนเสด็จพระราชดำเนิน ซึ่งจะแท้เป็น 4 สาย แต่ไม่มีกระบวนเสนาทั้งสี่เหล่าแห่พาไตรกรฐินอย่างเช่นกระบวนพยุหยาตราใหญ่ วิวาระบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตราทางสถลมารคในวาระมงคลิลิติกะบวนแห่พระกรฐินพยุหยาตราฯ นี้ เริ่มด้วย

เจ้าพนักงาน นายทหารจัดกระบวนพยุหยาตราคอยรับเสด็จ มีม้านำคู่แรก ขวา ชื่อ แมนมนิรัตน์ ชายชื่อ ประกายพฤษ มีนายกัณฐ์สุวรรณเสื้ออัครลัค สายทอง นางสมปักยกคาคเจียรระบาศ โภกขลิข สะพายดาบฝักเงิน (ส่วนมาตกแต่งมีฉากคลุมหักทองขวาง

แผงปิดทองทับ หายผูกของหอกขัด)

กระบวนหน้า ขวาพระยาเทพอรชุน ชายพระยาราชนิกูล ทั้งสองนั่งสมปักลาย
เสื่อครุยขาวสำรดปักไหมทอง สะพายคาบเดินอยู่ปลายริ้วนำ ถัดมาเป็นกระบวนแปดตำรวจ
หัวพันทั้ง 8 กรม ไพโรพลั่วเลวถือมัดหวาย ทวนายทั้ง 8 เป็นองครักษ์ถือโคมรเดินเป็นคู่
ชายขวา นั่งสมปักเห็นพก คาคเกี้ยว เดินริ้วนอก 2 แถว ริ้วใน 2 แถว รวมทั้งแต่ตัว
นายถึงปลายแถวนับได้ 160 คน เกณฑ์ตัวเลวเป็นมหาดเล็ก 4 คน นั่งสมปักลาย คาค
เกี้ยว สะพายกระบี่ฝักหนึ่ง เดินกันเป็นหลั่น หลั่นละ 4 คน (ตัวเจ้ากรมนั่งสมปักลาย เสื่อ
ครุยขาว สำรดปักไหมทอง สะพายกระบี่ฝักบังทอง ปลัดกรมแต่งอย่างเจ้ากรม สะพาย
กระบี่ฝักบังเงิน หัวหมื่นมหาดเล็กแต่งอย่างเจ้ากรม สะพายคาบฝักลายทอง นายเวร
สะพายคาบฝักเงิน จาสะพายคาบฝักกำมะหยี่แดง หมูแพรขัดคาบหมูแพรสีต่าง ๆ) ต่อจาก
กระบวน 8 ตำรวจเป็นกระบวนทหารใน พวกพลถือหอก แต่งกายอย่างเดียวกับพลกรม
ตำรวจทั้ง 8 กรมสนมนอกจัดคูนายเวรหนักเป็นหลั่น ๆ ละ 4 คน

- นายจักษ์ภักดี (ชาย) นายยงภักดี (ขวา) แถวกลางมหาดเล็กตัวเลว เดิน
เคียงคู่หลั่นละ 2 นายจง(สนมเวรชาย) นายยี่ง(สนมเวรขวา) นายรงค์(สนมเวรชายนอก)
นายฤทธิ(สนมเวรชวานอก) ริ้วนอกชายขวามีตำรวจเดิน 2 แถว

- ขุนศรีวิไชย (ตำรวจใหญ่ชาย) ขุนรุทธสาแดง (ตำรวจใหญ่ขวา) นายอาจ
(ชายนอก) นายองค์ (ชวานอก)

- ขุนไชยสงคราม (ตำรวจใหญ่ชาย) ขุนแสงไพรินทร์ (ตำรวจใหญ่ขวา)
นายแก้วภักดี (ในชาย) นายไกรภักดี (ในขวา) พวกมหาดเล็กเดินริ้วใน ริ้วนอกตำรวจ
เดินหลั่นละ 4 ชั้นในมีนายยามมหาดไทย พลพัน พลพาย ชั้นคนนอก ไชยภักดี (ในชาย)
ชาติภักดี (ในขวา) ริ้วใน ศรีวิไชยและไชยขรรค์ ริ้วนอก ราชภักดี (ชาย) รัตนภักดี
(ขวา)

-หลวงสุเรนทรวิชิต (ชายนอก) หมูแพรเส่นหสนิท (ชวานอก) นายสวัสดิภักดี
(ชายใน) นายศรีภักดี (ขวาใน)

- หมื่นประธานมณเฑียร (ชายนอก) สมุหพิมาณ (ชวานอก) นายจित (ชายใน) นายจัน (ชวาใน)

- ราชบาล (ชายนอก) ทิพยรักษา (ชวานอก) นายยศ (ชายใน) นายยาม (ชวาใน)

- ไชยาภรณ์ (ตำรวจใหญ่ชายนอก) ไชยภุษา (ตำรวจใหญ่ชวานอก) จำเรศ - จำรงค์ (ริ้วในชาย ขวา)

- พระสุริยภักดี (ชายนอก) พระพรหมบริรักษ์ (ชวานอก) นายฤทธิ - นายเดช (ริ้วในชาย ขวา)

พระพิเรนทรเทพ (ชายนอก) พระอินทรเทพ (ชวานอก) พระไวยวรนารถ (ชายใน) พระเสมอใจ (ชวาใน)

- พระมหาเทพ (ชายนอก) พระมหามนตรี (ชวานอก) พระสรรเพชญ์ภักดี - พระศรีเสาวรักษ์ (ริ้วในชาย ขวา)

ในระหว่างริ้วพลกลองเดินเรียงชายขวา ชายพลกลองเงิน 10 ขวาพลกลองทอง 10 พลกลองสวมหมวกกลับลำคาน เสื้อสีทลาคแดงขลิบไหมค กางเกงแดง จำกลองจำป๋อย่างละ 1 สวมเสื้อมีสรูแดง กางเกงแดง

- หลวงพิศณุเสนี (ชายนอก) หลวงราชมนูเจ้ากรม (ชวานอก) ขุนรามเกียรติ (ปลัดในชาย) ขุนวิเวกสงคราม (ปลัดในชวา) ทั้ง 4 นุ่งสมบัติกลาย สวมเสื้อครุยขาว เดินคุมพลกลอง

พลแดงอน 5 คู่ (10 คน) แตรฝรั่ง 5 คู่ (10 คน) หน้าพลแตรมีพลเป่าสังข์แถวละ 2 แต่งกายเหมือนพลแตร แต่สวมหมวกคลุม มีสารวัค 3 นาย คือ หมื่นจินตาราช (ชายนอก) หมื่นเสน่หาราชา (ชวานอก) คุมพลแตร หมื่นศักดิ์อากาศ คุมพลสังข์

กระบวนพระราชยาน

ถักพลกลองถึงแถวเชิญเครื่องสูง เทอดฉัตร (หักทอง) 7 ชั้น พื้นเหลือง เดิน
 คูใน คูถักไปเป็นฉัตร 5 ชั้น พื้นเขียว ฉัตร 5 ชั้น พื้นแดง ฉัตร 5 ชั้น พื้นสีฟ้า
 ระหว่างฉัตร 5 ชั้น 3 คู มีบังแทรก 2 คู สลับกับริ้วฉัตร (พนักงานเชิญฉัตรและบังแทรก
 สวมเสื้อกางเกงมีสร้อยแดง นายเวรผู้กำกับนุ่งสมปักคาดเกี้ยว) มหาดเล็กเชิญพระแสงเดิน
 ตามระหว่างกระบวนเครื่องสูงทั้งกระบวนหน้าและกระบวนหลัง 4 คน สวมเสื้อครุยขาว
 นุ่งสมปักลาย เชิญพระแสงศากา พระแสงเขน พระแสงดาบคายคายและพระแสงดาบใจเพชร
 ถัดจากนั้นเป็นพระบรมราชยาน พระที่นั่งต้นพุดตาลทอง ซึ่งตกแต่งด้วยทองและแก้วสีต่าง ๆ
 สลับกัน สมเด็จพระมหากษัตริย์ทรงเครื่องตนอย่างใหญ่ (อย่างออกราชการสงคราม) ประ
 ทับเหนืออาสน์ซึ่งมีพลหาม 8 คน พลหามทั้ง 8 นุ่งสมปักยกคาดเกี้ยว (กรมภูษามาลาเป็น
 ผู้จัดพระกลด บังแทรกสุรียา พชนี) มีพนักงานเชิญพระอภิรมย์ธาร 2 คน หมั้นจงบริรักษ์
 เชิดพระทวยบวนพระเชพิะ เดินอยู่ไกลพระราชยาน นอกนั้นมีมหาดเล็กเชิญพระครอบ
 ชั้นหมาก พระสุพรรณศรี พระสุพรรณราช พระลวาม พชนีคู่คามทอง พระบังคล (หมอกา)
 พระเตากรวคนำ กระดานชนวน ชารพระกร ถาดพระสุธารส (ชา) พานพระกลองรอง
 ชนคชูดและฉลองพระบาท มหาดเล็กที่เชิญพระเครื่องเดินอยู่ท้ายพระราชยาน พนักงาน
 ภูษามาลาเชิญพระกลดคันสั้นองค์หนึ่ง กับพานเครื่องทรงอีก 2 ชุด ตามไปด้วย (พนักงาน
 เชิญพระเครื่องตกแต่งอย่างพวกเชิญเครื่องสูง) ริ้วนอกซึ่งกระหนาบกระบวนพระราชยาน
 จะมีไพร่พลวงกรมทหารในเดินอยู่ทั้งชายขวา ตั้งแต่ต้นกระบวนจนสุดปลายกระบวนพระราช
 ยานตามหน่วยที่สังกัด

- หลวงราชโยธาเทพ (เจ้ากรมชาย) หลวงวิสุทธโยชามาตย์ (เจ้ากรมขวา)
- พระอภัยสุรินทร์ (ซ้าย) พระฤไทย (ขวา) เป็นพลพันเดินคู่ชายขวาตาม
 ริ้วหลังละ 2
- หลวงราชเสวกพิทักษ์ (ซ้าย) หลวงกันภุษาทว (ขวา) เป็นไพร่หลวง
 องค์กรักษ์
- ชุนโยธาบดี (ซ้าย) ชุนภักดีอาสา (ขวา) ไพร่หลวงทนเอาเลือกนอก

- ขุนอินทรรักษา (ชาย) ขุนพรหมรักษา (ขวา) หมื่นจิตรจางง (ชาย) หมื่นมหาสนิท (ขวา) ปลัดนำไพร่หลวงทหารใน อยู่ประจำคูละฝ่าย
- ขุนราชพิमान (ชาย) ขุนอินทรปราสาท (ขวา) ปลัดรักษาพระองค์

มีเหล่าอาสาภูธร, ปลัดเหล่าทนายเลือกหอก เค็นเป็นคู่ท้ายทั้งชายขวา ระหว่างแนวไพร่หลวงกรมทหารใน รั้วในนั้นมีฉัตร 5 ชั้น สีขาว 2 คู่ มีบังแทรกคั่นระหว่างฉัตร 1 คู่ นายเวรชาววังคนหนึ่งทำหน้าที่กำกับเครื่องสูงทั้งหมด ระหว่างฉัตร 5 ชั้น รั้วในมีมหาดเล็กเชิญพระแสงหอก พระแสงของ้าว 2 คน รั้วนอกสนมทหารในเชิญพระแสงดาบคู่ พระแสงเชนคู่ พระแสงทวนยาว 4 ศอก พระแสงง้าว 2 คู่ (รวมพวกเชิญพระแสง 30 คน) สนมกรมพระแสงเชิญพระแสงปืน ลวมีใส่คินปืน 40 คน ทั้ง 40 ต่างนุ่งสมปักลาย สวมเสื้อครุย คาคเข้มซัด

กระบวนมาตามเสด็จ

- มาเทศตามเสด็จคู่แรก (ชาย) ดวงแขเขียนขาว (สีล่อ) (ขวา) สิ้นธุกระแสน (สีสังข์)

- มาทรง 1 คู่ (ชาย) เจ้าพระยาอาชาชาติ (สีขาว) (ขวา) เจ้าพระยาราชพาหะ (สีทราย) มา 2 คู่แรกใส่อาสน์โครงเหล็กทองทึบ แฉกดาวกุดันราย มาหนึ่งมีผู้กำกับ 1 คน ต่างนุ่งสมปักลาย คาคเกี้ยว เสื้อครุยสอดสี มีนายมาจูงมาละ 2 (ชาย) นายวิเวกอชาไนย (ขวา) นายนิกรอัสวเดช

- เหล่าทหารควบคุมมา ชายขวามีฝ่ายละ 4 มาหนึ่งมีคนจูง 1 ถือแส้ปัด 1 มีนายเวรเชิญฉัตรอีกมาละ 2 รวมเป็น 10 (นายมาจูง 2 คนจูง 1 ควบคุมมาชายขวา 4 ถือแส้ปัด 1 เชิญฉัตร 2) ทั้ง 10 นุ่งสมปักยก คาคเกี้ยวลาย

กระบวนรถ

- รถฝรั่งขนาดใหญ่ 2 คัน คันแรกใหญ่ คันที่สองรองลงมา คันที่สามเป็นรถขนาดเล็ก

- รถคันแรก เทียมมา 2 (ชาย) ชาวกระเจก (สีขาว) (ขวา) กาบกระหนก (มีสีขาวขวางพาดหัว)
- รถคันที่สอง เทียมมา 2 (ชาย) หมอกมาเหมียว (สีหมอกแดง) (ขวา) กะเลี้ยวซ้ายอง (สีกะเลี้ยว)
- รถคันที่สาม เทียมมา 2 (ชาย) คำกาสัก (สีคำ) (ขวา) แชร่มร็กรอย(สีคำง)
รถและมาแต่งเครื่องอย่างฝรั่ง นายสารถึรถละ 2 ไพรหลวงอาสาเกราะทอง
เดินตามรถทั้งคานชายและคานขวา รถ 1 คัน ทอทหาร 4 คน

กระบวนพลเดินเท้า

- เจ้ากรมพลชายชวาคุมพลประมาณ 30 กุมกระบี่ถือโล่
ชาย หลวงพิทักษ์โยธา (เจ้ากรมท่าแต่งอย่างแขก) ขวา หลวงนราเรืองเดช
- ไพรหลวงอาสาจาม แต่งเหมือนมลายู คาคเข้มซัด เหน็บกริช ถือหอกคู่
ประมาณ 30 คน
ชาย หลวงตรเสนี ขวา หลวงลักษณะนา
- ไพรหลวงกรมอาสาเคโซ ทายน้ำ นำอาสาทหารใหญ่ถือดาบ มีออกญาคุมพล
ประมาณ 30 คน
ชาย ออกญา ขวา ออกญา
- ไพรหลวงอาสาชายชวาถือตรีศูลประมาณ 30 คน
ชาย งามคำแหง ขวา พิไชยสงคราม
- ไพรหลวงอาสาเซนทอง ถือเชนและดาบประมาณ 30 คน
ชาย พระยาพิชิตรณรงค์ ขวา พระยาพิไชยรณฤทธิ
- ไพรหลวงอาสาทวนทอง ถือทวนทองผูกหู 3 ชั้น ค้างสี (คำ แดง เขียว
ขาว) พลประมาณ 30 คน
ชายพระอนุรักษโยธา ขวา พระมหาสงคราม
- ไพรหลวงอาสารามัญ ถือคั้งทองและดาบ ประมาณ 30 คน
ชาย พระยาราม ขวา พระยาเกียรติ

กรมท่า, ไพร่หลวงล้อมวัง และเหล่ามหาดเล็ก มีเสมียนตรากรมวัง ๑ นาย จัดเครื่อง
สูงหน้ากระบวนหลังกระบวน รวมทั้งจัดพระที่นั่งบัลลังก์พุดतालทอง)

กระบวนแห่พระภริยาพยุหยาตราทางชลมารคครั้งนี้ เป็นการเสด็จไปทอดผ้า
พระภริยาที่วัดมหาธาตุ วัดพระเชตุพนฯ และวัดราชบูรณะ

4.4.3 ริ้วกระบวนแห่พระภริยาพยุหยาตราทางชลมารค

กระบวนแห่พระภริยาพยุหยาตราทางชลมารคนั้น กระบวนแห่ผ้าไตรกับกระบวน
เสด็จเป็นกระบวนเดียวกัน เพียงแต่มีเรือเอกไชยทรงผ้าไตรพระภริยานำหน้าเรือพระที่นั่ง
เท่านั้น สำหรับริ้วกระบวนแห่พระภริยาพยุหยาตราทางชลมารคที่กล่าวอยู่ในวรรณคดีลิลิต
เรื่องนั้น เป็นริ้วกระบวนอย่างใหญ่ ซึ่งนาน ๆ จะจัดขึ้นครั้งหนึ่ง ลักษณะของริ้วกระบวน
เริ่มด้วย..

เรือนำกระบวนแรก

- เรือเสื่อทหารปืนปากนำลงประจำ

ชาย เรือเสื่อคาร์ณสินธุ์
(หลวงแสงศรีสิทธิ์)

ขวา เรือเสื่อชานชล
(หลวงเดชสำแดง)

นายเรือทั้ง 2 นุ่งสมปัก สวมเสื้ออัฒลัด คาคเข้มขัด โทกผ้าขลิบ นั้งคฤห์ 2 ชั้น
ในคฤห์ผูกทวนทอง เชนทอง หอก ง้าว โล่ กระบืออย่างละคู่ (ผูกคิกับเสาคฤห์ ทั้ง
หกเส้า) หน้าเรือวางปืนชานกยางลำละ 1 กระบอก มีเกณฑ์หัด 2 คนอยู่ประจำปืน ลำ
เรือยาว 8 วา มีพลลงประจำ 30 คน สวมเสื้อกางเกงแดง สวมหมวกแดง

- เรือแซจระเข้ พลพมาลงประจำเรือ

ชาย แซจระเข้คนองน้ำ

ขวา แซจระเข้คำรามรอง

- เรือแฮมัจฉา พลมอญลงประจำเรือ
ชาย แชนอนทสมุท ขวา แซพิพัทชวล

- เรือแซคช พลมอญมาคลังประจำเรือ
ชาย แซคชสารสิน ขวา แซคชร่ำบาญ

เรือแซทั้ง 6 ลำยาวลำละ 7 วา ท้ายเรือมีธงรบสีแดง เรือพม่า มีตอยาคุ่ม, เรือมอญ มีสมิงคุ่ม ผู้ควบคุมเรือทั้ง 6 คน แต่งกายอย่างพม่าและมอญ โทกผ้าขลิบทอง กางเกงเสื้ออัคฉัด พลพายเสื้อ กางเกงแดง

- เรือกราบเจ้ากรมทั้ง 6 เป็นเรือกลองนำชั้นนอก (เป็นเรือกัญญา) มีนายเวร 4 คน พลัดเปลี่ยนเวรกัน ข้างขึ้นเวรฝ่ายขวา (พระยาพิไชยบรรณฤทธิและพระยาพิไชยสงคราม) ข้างแรมเวรฝ่ายซ้าย (พระยาพิไชยณรงค์และพระยารามคำแหง) เรือกลองนำลำนี้อยู่แนวกลางกระบวนระหว่างเรือแซคชสารสินและเรือแซคชร่ำบาญ

- เรือกราบปลัดกรมตำรวจ (สนมนอก) มีพนักงานสนมนอก 4 กรม กรมละลำ พลัดเปลี่ยนเวรกัน เวรข้างขึ้น ขวา จมื่นสมุหพิฆานและทิพรักษา) เวรข้างแรม ชาย (จมื่นราชบาตและประธานมณเฑียร) ฝีพายแต่งสีแดงอย่างเรือกลอง

- เรือสาง เป็นเรือกั้น ยาว 9 วา แต่งคฤห์ (มณฑป) ทหารกรมพระสัสดีลงประจำเรือ

ชาย สางชาญชลสินธุ ขวา สางคำแหงหาญ
(ขุนนราฤทธิไกร) (ขุนพิไชยชาญยุทธ)

- เรือกิเลน ยาว 9 วา แต่งคฤห์ ตำรวจกรมนอกลงประจำเรือ
ชาย กิเลนสินลาสมุท ขวา กิเลนลอยบนสินธุ
(ไม่ปรากฏชื่อนายลำ) (ไม่ปรากฏชื่อนายลำ)

เรือทั้ง 3 คู่ นับแต่เรืออสุร - เรือกระบี่ มีความยาว 10 วา หลังคาคฤห์
คาคสี่แฉลวดทอง เสาคฤห์ทั้ง 6 ตกแต่งอย่างเรือเสื่อ หน้าเรือมีปืนจ่ารง ลำละ 1 กระบอก
ผีพายสวมเสื้อปักตุ้มแดง ขลิบไหมค สวมหมวก นุ่งกางเกงแดง

- เรือกราบปลัด 4 ตำรวจ ตั้งกัญญา ข้างขึ้น ตำรวจใหญ่ขวาเป็นหน้าที่ของ
หมื่นราชามาตย์และหมื่นไชยาภรณ์ ข้างแรม ตำรวจใหญ่ซ้าย เป็นหน้าที่ของหมื่นไชยภญา
และหมื่นพิทยเสนา ผีพายเรือกราบปลัด 4 ตำรวจ แต่งกายชุดแดง สวมหมวกแดง

- เรือคฤห์ครุฑ ยาว 11 วา แต่งคฤห์อย่างเรือกระบี่ หลังคาคาคพื้น กลาง
เพดานปักเป็นดาวกระจาย แฉลวดลายทอง (ทำพิเศษกว่า 6 ลำก่อนหน้า)

ชาย ครุฑเทวีจไตรจักร

ขวา ครุฑเทอรเท็จ

- เรือไชย ยาว 12 วา แต่งคฤห์ เป็นเรือคู่ชัก นำเรือพระที่นั่ง อยู่ต้น
กระบวนเรือพระราชยาน

ชาย เอกไชยเทอรทาว

ขวา เอกไชยหลาวทอง

(ขุนฤทธิพิไชย)

(ขุนประชาพล)

(เรือทั้ง 5 คู่ ตั้งแต่เรืออสุร - เรือเอกไชย ตัวเรือเขียนลายทองรดน้ำ ทาน้ำมัน
ส่วนเรือทั้ง 10 คู่ นับตั้งแต่เรือสาธ - เรือเอกไชย (ยกเว้นเรือกราบปลัด 4 ตำรวจ)
จัดเป็นเรือตั้งนำเสด็จ)

- เรือไชยใส่ผ้าไตรภรณ์ ยาว 10 วา เขียนลายทอง ตั้งบุษบกทอง อยู่ใน
ตำแหน่งกลาง (ชื่อเรือ ศรีสุนทรไชย) เป็นเรือที่ใส่ผ้าไตรภรณ์ กลางลำตั้งบุษบก ผ้า
ไตรภรณ์วางอยู่บนพานทอง หน้าเรือและท้ายเรือมีทหารถือธงสามชายยืนประจำ ผีพายสวม
เสื้อปักตุ้มแดง กางเกงยกลสีเขียว สวมหมวกกลีบสำควน ขุนหมื่น 8 นายนั่งล้อมบุษบกปาก
ละ 4 นุ่งสมปักลาย สวมเสื้อครุฑขาว หมั้นขุนศุภรัตทั้งคั้งนี้ใส่ผ้าไตรพระภรณ์

- เรือกลองแขก เป็นเรือต้นเขื่อนนำเสด็จ (เรือกลองชั้นใน) ตั้งกัญญา
ออกญาอาสาหกเหล่าดัดเปลี่ยนเวรประจำ ข้างขึ้น ออกญาเคโซ ข้างแรม ออกญาทายนำ
พลพายสวมหมวก เสื่อ กางเกงปักตุ้มแดง

- เรือพระที่นั่งทรง ชลพิमानไชย ยาว 13 วา ตกแต่งลวดลายอย่างเรือไชย
ตั้งบัลลังก์แขก ตัวแขกเขียนลายกนกสลักสี มีมานทองกับบัลลังก์ทรง ตำรวจถือธง
นักรรนา 1 นาย ทายเรือพระที่นั่งทรงมีราชเสนาห์ถือธง 1 นาย (พื้นธงหน้าเรือพระ
ที่นั่งแฉลวคล้ายทอง ทำควยสักหลาดแดง มี 5 ชาย) พนักงานเฝ้าหน้าพระที่นั่งมี 4 คน
คือ จมื่นเสมอใจราช, จมื่นสรรเพชภักดี, จมื่นศรีเสาวรักษ์ และจมื่นไวยวรรณารถ พระ
เครื่องทอดที่บัลลังก์มี พระลวม, พระแสงคาบตน, ขดานขนวน, หมอลงบังคลัตถ์ธรร,
พระสุพรรณราช, พระสุพรรณศรี, วิชนีคามทอง 1 คู่, เครื่องสุธารส (ชา), ชุดกลอง,
เชิงเทียน, พระเตาห้องทักษิโณทกและสุพรรณภาชนะ 2 ชั้น ตั้งโต๊ะ นอกบัลลังก์หน้าพระ
ที่นั่ง ญกพระแสงปืนคาบศิลายาว 10 คืบ (ลูกแห่ ขนาด 6 บาท) พนักงานประจำป็นมี
พระยาอภัยศรเพลอง, หลวงเสนห์ศรีวิจิต, หลวงสนิทอาวูธ, และมีหลวงศุภรัตน์, หลวง
สุนทรภิมย์ นั่งประจำอยู่หน้าบัลลังก์อีก 2 นาย (รวมนั่งหน้าบัลลังก์ 5 นาย) ทายพระที่
นั่งนึ่งนอกมานมีนายยามมหาดเล็ก 2 คนอยู่รักษา คือ หลวงอุดมภักดี (จางวางพลพายฝ่าย
ซ้าย) คู่กับหลวงสุนทรภิมย์ (จางวางพลพายฝ่ายขวา) นายเวรรักษาวิญญูภัณฑ์ 3 คน
เชิญพระกลดสั้น 1 อีก 2 ทำหน้าที่รักษาพานเครื่องทรง มีแพทย์ 4 คนอยู่ประจำทนายเรือ
พระที่นั่ง เปลี่ยนเวรกันคราวละ 2 ช่างชั้น หลวงทิพยจักร (หมอยา), หลวงราชรักษา
(หมอนวด) อยู่ประจำกรมขวา ช่างแรม หลวงสิทธิสาร (หมอยา), หลวงหัตถ์จักราโช
(หมอนวด) อยู่ประจำกรมซ้าย ฝ้ายเรือพระที่นั่งทรง สวมเสื้อสักหลาดขลิบไหมค หมวก
กลีบดำควน กางเกงยกใส่สนับเพลา พายปักทอง (บางโอกาสสมเด็จพระมหากษัตริย์ทรง
เรือพระที่นั่งครุฑชื่อ มงคลสุบรรณ ยาว 14 วา หน้าเรือและท้ายเรือปักธงอย่างเรือไชย
เพียงแต่เพิ่มปืนจาร์จ หน้าเรือ 1 กระบอก พนักงานอยู่ประจำป็น 3 นาย คือ พระยา
พิเศษสงคราม, หลวงชนะทุกทิศ และหลวงฤทธิวารี)

- เรือพระที่นั่งลำรอง มีอยู่ 2 ลำ ยาว 13 วา ตกแต่งคล้ายเรือพระที่นั่ง
ทรง คือ เรือไชยสุพรรณหงษ์ และเรือเหราขามสมุท (ถ้าทรงเรือไชยเป็นเรือพระที่นั่ง
คน ใ้แต่งเรือเหราขามสมุทเทียบเรือพระที่นั่งลำรอง เอาเรือไชยคู่ชักมาเทียบ (เป็นคู่
ชัก) แต่ถาทรงเรือครุฑใหญ่ (เรือมงคลสุบรรณ) เป็นเรือพระที่นั่งคน ใ้แต่งเรือไชย

สุพรรณหงษ์เป็นเรือพระที่นั่งลำรอง เรือครุฑน้อยขนาดลำทรง (เป็นเรือคู่ชัก)

ริ้วกระบวนแห่พระกรุณาพิชิตยาคธาทางชลมารคที่กล่าวในวรรณคดีลิลิตเรื่องนี้ทรงใช้เรือพระที่นั่งชลพิมานไชยเป็นเรือพระที่นั่งทรง จึงใช้เรือเหราข้ามสมุทรเป็นเรือพระที่นั่งลำรอง เรือพระที่นั่งรองนั้น ตกแต่งเครื่องประดับคล้ายลำทรง ฝ่ายแต่งอย่างเรือไชยของคักกริน ขงหน้าเรือ ท้ายเรือเป็นธงสามชาย ในบัลลังก์เรือพระที่นั่งลำรองตั้งไตรจำนวนมาก มีหมื่นศุภรัต 2 นาย คือ จมื่นวิสุทธสมบัติ และจมื่นรัตโกษา นั่งเฝ้าอยู่

- กระบวนเรือกราบ ประกอบัญญา เจ้ากรมปลัดตำรวจชายขวาและจางวาง
นั่งประจำอยู่ท้ายกระบวน

- เรือองครักษ์ กรมทหารในกัษกรมกองซึ่งอยู่ประจำลำละนาย

ประตูลัง ชาย พระศรีสทเทพ ชาย พระนรินทร์เสนีย์

- เรือตั้งพระเสลี่ยง, เรือพระกลดคันยาว, เรือร้องชนคเชือกวงวัดมารค
(ตำแหน่งพันจันทรอยู่เวรประจำ)

- เรือเชิญพระแสงสรรพุทธ (หน้าพี่ขาวาน) เชิญพระแก้วมรกต (ที่นั่ง
ขนาดน้อย)

- เรือคาราย 2 ลำ ตั้งประตูลัง บรรจุปืนคาบศิลาและคินปืน เกณฑ์หัดแสงปืน
ลงประจำเรือ พลพายสวมเสื้อกางเกงแดง สวมหมวกแดง

ชาย จมื่นกิ่งศิลป์ ชาย จมื่นกิ่งสร

- เรือเจ้าต่างกรม เป็นเรือกราบมีม่านทอง ประดับัญญาผูกผ้าเป็นพู่หัวเรือ

- เรือกราบ ขาทูลละอองธุลีพระบาท (เป็นเรือโขนขนาดใหญ่และขนาดน้อย)
เช่น เรือสมุทกลาโหม, เรือจตุสดมภ์กรมท่า, กรมวัง, กรมนครบาลและกรมนา (มีทั้ง
ฝ่ายพลเรือนและทหาร) แต่งสีต่าง ๆ กัน

- เรือขุนมูลอำมาตย์ ที่โขนหัวเรือผูกผ้าเป็นพู่ คาคัญญา เว้นแต่เรือ
ข้าราชการผู้น้อย ไม่มีัญญา แต่งสีต่าง ๆ กัน

กระบวนแห่พระกรัณฐิพยุหยาตราทางชลมารคครั้งนี้ กระบวนเรือ หัวพันพรหมราช, หัวพันพรหมศักดิ์ และหัวพันบรรจบ เป็นผู้จัด

จากการวิเคราะห์หัวกระบวนแห่พระกรัณฐิพยุหยาตราในวรมคคีลิลิตกระบวนแห่พระกรัณฐิพยุหยาตรา จะเห็นได้ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) นั้น แม้จะไปรดา ให้สร้างเรือพระราชพิธีขึ้นใหม่อีกเป็นจำนวนมาก แต่ลักษณะของหัวกระบวนพยุหยาตราก็ถูกดัดแปลงต่างไปจากลักษณะของกระบวนเพชรพวงมาก ดังเช่น หัวกระบวนแห่พระกรัณฐิพยุหยาตราทางชลมารคในรัชกาลที่ 3 นั้น มีเรือกราบ, เรือเสื่อทยานชล และเรือเสื่อคำรณสินธุ์ เป็นเรือนำในกระบวนเรือชั้นนอก มีเรือไชยและเรือครุฑน้อยเป็นเรือคู่ซีก ส่วนในกระบวนเพชรพวงในสมัยพระนารายณ์มหาราชนั้น ไชเรือพิฆาต 6 ลำ เรือแซ 10 ลำ เป็นเรือนำในกระบวนเรือชั้นนอก มีเรือทองแขวนฟ้า (ชาวบ้านใหม่) เรือทองแขวนฟ้า (ชาวบ้านโพธิ์เรียง) เป็นเรือคู่ซีก ลักษณะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่จัดให้เหมาะสมกับสภาพความจำเป็นของเหตุการณ์เมืองในขณะนั้น นอกจากจะเห็นถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลงหัวกระบวนพยุหยาตราแล้ว การวิเคราะห์ที่ในบทนี้ ยังทำให้ทราบถึงลักษณะของกระบวนแห่พระกรัณฐิซึ่งจัดเนื่องเข้าไปในกระบวนพยุหยาตราอีกประการหนึ่ง คือ ถ้าเป็นหัวกระบวนแห่พระกรัณฐิพยุหยาตราทางชลมารค กระบวนแห่ผ้าไตรกับกระบวนเสด็จเป็นกระบวนเดียวกัน ส่วนหัวกระบวนแห่พระกรัณฐิพยุหยาตราทางสถลมารคนั้น จะมีกระบวนแห่อยู่ 2 กระบวน คือ กระบวนเสนา 4 เหล่า แห่ผ้าไตรพระกรัณฐิกระบวนหนึ่ง และกระบวนเสด็จพระราชดำเนินแห่ 4 สายอีกกระบวนหนึ่ง ส่วนหัวกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคน้อย จะมีแต่กระบวนเสด็จพระราชดำเนินแห่ 4 สายเพียงกระบวนเดียว ไม่มีกระบวนแห่ผ้าไตรพระกรัณฐิ ทั้งนี้ได้นำผ้าไตรพระกรัณฐิไปคอยรับเสด็จอยู่ที่วัดแล้ว

รื้อกระบวนแห่พระกรัณิพยุหยาตราทางชลมารค
(จากหนังสือลิลิตกระบวนแห่พระกรัณิพยุหยาตรา ทั้งทางสถลมารคและชลมารค)

ชายนอก

ชายใน

กลาง

ขวาใน

ขวานอก

เรือเสื่อคำรณสินธุ์

เรือเสื่อทยานชล

เรือแซจระเชกะนองน้ำ

เรือแซจระเชค้ำรามร้อง

เรือแซอานนท์สมุท

เรือแซพิพิทชชล

เรือแซคชสารสิน

เรือกลอง(ลำที่ 1)

เรือแซคชร่าบามู

ศูนย์วิทยุทัพยากร

เรือกราบปลัดคำรว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เรือสางชาญชลสินธุ์

เรือสางคำแหงหาญ

เรือกิเลนดินลาสุมุท

เรือกิเลนลอยบนสินธุ์

(140(2))

ชายนอกชายในกลางขวาในขวานอก

┌

┌

เรือมกรแดงฤทธิ

เรือมกรจำแดง

┌

┌

เรือเหราทองทางสมุทร

เรือเหราสินธุลอยลง

┌

┌

เรือโตตีนสมุทร

เรือโตขมังคลื่น

┌

┌

เรืออสุรปากีสสมุทร

เรืออสุรวายุภักษ์

┌

┌

เรือสุครีพครองเมือง

เรือพาลีมล้างทวีป

┌

┌

เรือกระบี่ปราบอรอนราพ

เรือกระบี่ปราบเมืองมาร

┌

เรือกราบ

┌

┌

เรือครุฑเทวีจไตรจักร

เรือครุฑเหอรรเห็จ

ชายนอกชายในกลางขวาในขวานอก

เรือเอกไชยเทอรทาว

(เรือคู่ชัก)

เรือเอกไชยหลาวทอง

เรือศรีสุนทรไชย
(ทรงฉาไทรพระกรฐิน)

เรือกลองนำ(ลำที่ 2)

เรือพระที่นั่งชลพิมานไชย
(เรือพระที่นั่งทรง)เรือเหราขามสมุทร
(เรือพระที่นั่งรอง)

เรือกราบ

เรือกราบ

เรือตั้งพระเสด็จ

เรือกราบ

เรือกราบ

(ไม่บอกจำนวน)

(ไม่บอกจำนวน)

ชายนอก

ชายใน

กลาง

ขวาใน

ขวานอก

เรือตั้งพระกลดคันยาว

เรือรองชนค เชือกวงวัดมารค

เรือเชิญพระแสงสรรพยุทธ

เรือกราบ

เรือกราบ

เรือเชิญพระเกาอี้ยาน

เรือกราบ

เรือกราบ

(ไม่บอกจำนวน)

(ไม่บอกจำนวน)

ประตูลัง

เรือกราบ

เรือกราบ

เรือตาราย

เรือตาราย

เรือกราบ

เรือกราบ

เรือกราบ

เรือกราบ

(เรือกราบของเจ้าต่างกรม)

ชายนอก

ชายใน

กลาง

ขวาใน

ขวานอก

เรือกรวย

เรือกรวย

เรือกรวย

เรือกรวย

(เรือสมุทกลาโหม, สมุหนายก, จตุสดมภ์)

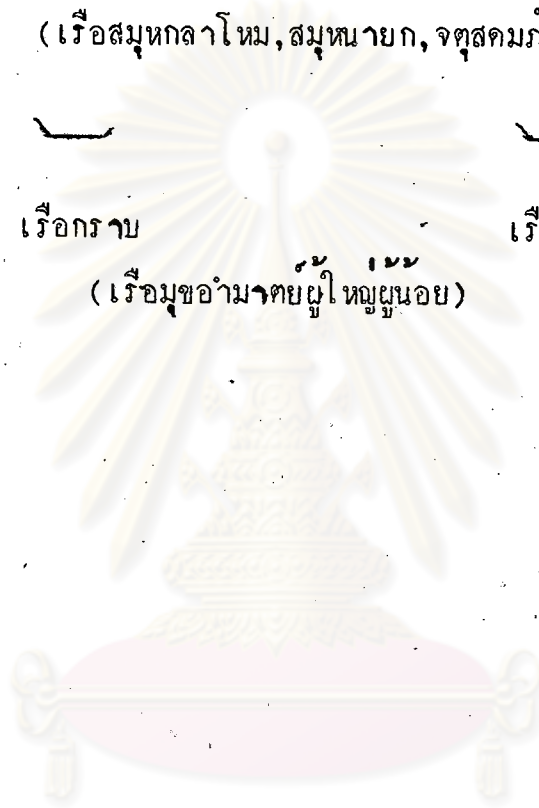
เรือกรวย

เรือกรวย

เรือกรวย

เรือกรวย

(เรือมูขอามาตย์ผู้ใหญ่ผู้น้อย)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย